

TERESA MARESZ
UNIwersytet KAZIMIERZA WIELKIEGO
ORCID: 0000-0003-1751-3948

**Јасмина ВјуМилановић,
Женско друштво (1875–1942),
Београд 2020, – 638 с., wydawnictwo:
Службени гласник;
Институт за савремену историју
ISBN 978-86-519-2579-8 (СГ);
ISBN 978-86-7403-259-7 (ИСИ)**

Jasmina B. Milanović, *Žensko društvo (1875–1942)*, Beograd 2020, – 638 s., wydawnictwo: Službni glasnik; Institut za savremenu istoriju ISBN 978-86-519-2579-8 (SG); ISBN 978-86-7403-259-7 (ISI)

Zagadnienie związane z pozycją kobiet w życiu społecznym podlega ostatnimi czasy wnikliwej analizie w środowisku naukowym w wielu krajach na świecie. Monografia Jasminy B. Milanović *Žensko društvo (1875–1942)* jest pozycją długo wyczekiwaną w środowisku historyków, gdyż wypełnia lukę w serbskiej historiografii na temat roli kobiet w społeczeństwie. Kobiety na całym świecie, w tym i w Serbii, często inicjowały zmiany w życiu społecznym. Starając się o poprawę swojej pozycji w rodzinie i społeczeństwie, kobiety miały wpływ również na poprawę warunków życia swoich bliskich. To za ich sprawą niejednokrotnie kształtowano poczucie bezpieczeństwa społecznego. Na podniesienie świadomości kobiet miała wpływ ich edukacja oraz przynależność do organizacji i stowarzyszeń kobiecych. To temu zagadnieniu została poświęcona recenzowana monografia Jasminy B. Milanović.

Autorka monografii gruntownie przebadła zasoby niepublikowanych źródeł znajdujących się w Archiwum Serbii, Archiwum

Historycznym Belgradu oraz w Archiwum Jugosławii. Dopełnienie materiału badawczego stanowiło 17 opublikowanych kalendarzy, raportów i sprawozdań poszczególnych oddziałów *Žensko društvo* [dalej: Stowarzyszenie Kobiet]. Jasmina B. Milanović przestudiowała 110 monografii, 105 artykułów oraz prześledziła zawartość 18 tytułów czasopism. To wszystko sprawiło, że materiał zgromadzony przez Autorkę monografii *Žensko društvo (1875–1942)* jest w miarę kompletny, a książka powstała na jego podstawie jest niezwykle nowatorska. Z jednej strony stanowi kompendium wiedzy na temat serbskiego ruchu kobiecego, a z drugiej uporządkowany zbiór nazwisk działaczek tego ruchu.

Książka *Žensko društvo (1875–1942)* składa się z przedmowy, dziewięciu rozdziałów i zakończenia oraz wielu załączników. We wstępie do monografii Autorka wyjaśniła powody, dla których podjęła się badań nad Stowarzyszeniem Kobiet. Wskazała również na ewentualne dalsze kierunki badań nad problemem ruchu kobiecego w Serbii.

Struktura pracy jest starannie przemyślana i konsekwentna. Autorka monografii, zanim przeszła do omówienia działalności ruchu kobiecego w Serbii, w rozdziale pierwszym naświetliła tło powstania ruchu kobiecego na świecie. Wskazała na narastający ruch emancypacji kobiet w Stanach Zjednoczonych oraz początki pierwszej organizacji feministycznej – Międzynarodowej Rady Kobiet, powstałej w 1888 roku. Następnie zaprezentowała ruch kobiecy w Europie, by konsekwentnie przejść do omówienia pozycji kobiet w rodzinie serbskiej pod koniec XIX wieku. W tym celu przywołała postanowienia kodeksu cywilnego z 1844 roku. Jak zauważyła, jej pozycja wynikała z statusu majątkowego oraz w znacznym stopniu zależała od mężczyzny. Autorka wskazała na wpływ poglądów ruchów narodowych na postrzeganie roli kobiety w rodzinie serbskiej. Były one traktowane, podobnie jak w innych krajach europejskich, jako matki i wychowawczynie nowych pokoleń w duchu narodowym. Jak zauważyła Jasmina B. Milanović, od połowy lat 70. XIX wieku, wraz z narastaniem społeczeństwa obywatelskiego, narodził się ruch tworzenia kobiecych towarzystw kulturalnych, filantropijnych i naukowych. W monografii nastąpiło omówienie pierwszych stowarzyszeń kobiecych oraz przywołano przykłady ich działalności,

jak tworzenie spółdzielni, zakładanie i wspieranie szkół z internatem oraz dostarczanie dla sierot i ubogich książek.

Powyższe treści pozwoliły płynnie przejść do rozdziału drugiego, w którym z niezwykłą skrupulatnością opisała zasady „ustanowienia społeczeństwa kobiet”. Opisane zostały okoliczności i przebieg zebrań, na których podejmowano decyzje o założeniu Stowarzyszenia Kobiet. Nie tylko wymieniono, ale także scharakteryzowano członkinie, które weszły do zarządu – prezydentury stowarzyszenia oraz najaktywniejsze członkinie. Tak jak kobiety serbskie w XIX wieku, tak i Autorka monografii, konsekwentnie przeszły do opracowywania regulaminów, statutu, zasad funkcjonowania Stowarzyszenia Kobiet. Jasmina B. Milanović, pomimo tego, że nie ma informacji o tym, kto brał udział w ich przygotowaniu, ustaliła, iż z pewnością głównym autorem „Zasad Stowarzyszenia Kobiet” była Katarina Milovuk. Autorka nie ograniczyła się do opisanego pierwszego statutu Stowarzyszenia Kobiet z 1875 roku, ale omówiła też późniejsze zmiany naniesione w tym statucie.

Po takim naświetleniu tła oraz okoliczności powstania Stowarzyszenia Kobiet dwa kolejne rozdziały – czwarty i piąty, Autorka monografii poświęciła konkretnym przejawom pracy społecznej kobiet pod koniec XIX i na początku XX wieku (do wybuchu I wojny światowej). Jasmina B. Milanović powiązała tę działalność z ówczesną sytuacją polityczną na Bałkanach i trwającymi wojnami. To zawirowania wojenne wytyczyły kierunki działań działaczek kobiecych: pomoc uchodźcom z obszarów objętych działaniami wojennymi, pomoc ludziom starszym, opieka nad dziećmi itp. Jak zauważyła Autorka monografii, długotrwałe wojny w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, w których uczestniczyło Księstwo, a następnie Królestwo Serbii, sprawiły, że kobiety ze Stowarzyszenia Kobiet zajęły się szkoleniem pielęgniarek-wolontariuszek oraz przygotowywały je do pracy w szpitalach. Jasmina B. Milanović zgromadziła ogromny materiał na temat pierwszych szpitali prowadzonych przez kobiety serbskie, a także wykazała ich współpracę z Międzynarodowym Czerwonym Krzyżem.

Rozdział szósty został poświęcony omówieniu działalności Stowarzyszenia Kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym – w latach 1918–1943. To na działalności Stowarzyszenia Kobiet na rzecz ludzi

chorych i sierot skupiła uwagę Autorka recenzowanej monografii. Udało się ustalić konkretne przejawy tej działalności. Przywołała szereg przykładów zakładanych przez Stowarzyszenie Kobiet warsztatów, dających zatrudnienie, ale też i utrzymanie nie tylko kobietom, ale także mężczyznom. Nie ograniczyła się do omówienia przejawów działalności charytatywno-wolontariackiej kobiet. Dostrzegła również narastający kryzys wewnątrz Stowarzyszenia. Przeanalizowała przyczyny, ale także przybliżyła podziały powstałe w tej organizacji.

Ponieważ monografia ma układ nie tylko chronologiczny, ale także problemowy, więc rozdział siódmy Autorka poświęciła publicystyce kobiecej. Scharakteryzowała czasopisma kobiece, wykazując ich profil oraz zakres poruszanych zagadnień na łamach poszczególnych gazet. Uzupełnienie tego rozdziału stanowi podrozdział poświęcony książkom, broszurom i poradnikom na potrzeby kobiet. Jak zauważyła Jasmina B. Milanović, służyły one zarówno kobietom, jak i uświadamiały społeczeństwu siłę ruchu kobiet na rzecz rodziny i społeczeństwa obywatelskiego. Konsekwentnie w tym rozdziale wykazano działania na rzecz nie tylko uświadamiania, ale także edukacji kobiet. Zauważono, że aby pomóc kobietom w zarabianiu pieniędzy i we wsparciu budżetu domowego, członkinie Stowarzyszenia Kobiet uruchomiły najpierw kursy rękodzielnicze, potem warsztaty, a na koniec otworzyły specjalistyczne sklepy, w których sprzedawano te rękodzieła wykonane przez kobiety. Stowarzyszenie prowadziło też sklepy spożywcze. Inną formą akcji charytatywnych była pomoc pieniężna i materialna potrzebującym, a na to potrzebne były znaczne środki finansowe.

Jasmina B. Milanović, konsekwentnie ujmując strukturę monografii, w kolejnych dwóch rozdziałach – ósmym i dziewiątym, wskazała drogi pozyskiwania wsparcia przez Stowarzyszenie Kobiet, w tym sposoby pozyskiwania środków finansowych. Cały ten rozdział poświęciła omówieniu konkretnych przejawów działalności poszczególnych filii Stowarzyszenia, dokonując rozgraniczenia przed i po I wojnie światowej. Przy tym skrupulatnie odnotowała nazwiska i całe wykazy członkiń działających w poszczególnych oddziałach. Zwłaszcza dziewiąty rozdział jest niezwykle bogaty w opis przejawów działalności Stowarzyszenia Kobiet na rzecz zbiórki funduszy niezbędnych do niesienia

pomocy humanitarnej społeczeństwu serbskiemu. Јасмина В. Милановић приготowała bogaty wykaz dobroczyńców.

Właśnie zgromadzenie nazwisk działaczek serbskiego ruchu kobiecego jest poważnym atutem monografii *Žensko društvo (1875–1942)* Јасminy В. Милановић. То в заłącznikach в tabelach stworzyła dokładne zestawy imion i nazwisk członkiń oddziałów Towarzystw Kobiet / lista kobiet serbskich в drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX wieku в kilku miastach serbskich.

Autorka dokonała kompleksowego przebadania działalności wspomnianej organizacji kobiecej. Jej osobistym wkładem do dorobku naukowego jest zgromadzenie wykazu członkiń 75 oddziałów Stowarzyszenia Kobiet działających в Serbii на przestrzeni prawie 70 lat. Szczegółowo omówiła zasady działania wspomnianych oddziałów Stowarzyszenia Kobiet. Przy tym wykazała społeczną i humanitarną pracę społeczną kobiet działających в tym Stowarzyszeniu. Z inicjatywy tych kobiet powstawały szpitale i lecznice dla ubogich.

Autorka в swej monografii wykazała się obiektywizmem. Obok pozytywnych przykładów przejawów działalności Stowarzyszenia Kobiet pokazała sytuacje konfliktowe wewnątrz serbskiego ruchu kobiecego. Ponieważ pisząc swoją monografię, sięgnęła do licznych artykułów z prasy, więc osobny rozdział poświęciła omówieniu charakteru i roli analizowanych przez nią czasopism. Tym samym odniosła się do ich roli, ale i obiektywizmu czy też subiektywizmu autorek piszących на łamach wspomnianych czasopism. Јасмина В. Милановић trafnie, ale też з uzasadnionym umiarem, wykazała rozwój emancypacji serbskich kobiet.

Ciekawym zabiegiem metodologicznym jest zestawienie wydarzeń з działalności Stowarzyszenia Kobiet в Serbii з tym, co в tym samym czasie działo się в ruchu kobiecym в Europie i на świecie.

Monografia Јасminy В. Милановић może być dobrą podstawą dla historiografii, а także badań socjologicznych i antropologicznych.

Moim zdaniem warto в przyszłości pomyśleć, żeby książkę *Žensko društvo (1875–1942)* przetłumaczyć на inne języki kongresowe, co przyczyniłoby się do udostępnienia wyników badań Јасminy В. Милановић szerszemu odbiorcy. Uważam, że spotkałaby się з dużym zainteresowaniem również wśród polskich historyków badających przejawy i formy działalności ruchu kobiecego в Polsce.